

УДК 930.2:355.48(470:477)"20":355.098:27-722.53
DOI: 10.24919/2312-2595.13/55.283083

Світлана БІЛА

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри всесвітньої історії та спеціальних історичних дисциплін, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, Україна, індекс 82100 (bilasvitlana24@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9506-2789>

Роксолана АЛТУНІНА

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, Україна, індекс 82100 (rosyaaltunina@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-0678-8823>

Ірина НЕГУРА

магістр історії, старший лаборант кафедри всесвітньої історії та спеціальних історичних дисциплін, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, Україна, індекс 82100 (negura.ira@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-6175-7668>

Бібліографічний опис статті: Біла, С., Алтуніна, Р., & Негура, І. (2023). Діяльність євангельських капеланів під час російсько-української війни (на основі усних свідчень). *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*, 13/55, 11–25. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.13/55.283083>.

© Світлана Біла, Роксолана Алтуніна, Ірина Негура, 2023

ДІЯЛЬНІСТЬ ЄВАНГЕЛЬСЬКИХ КАПЕЛАНІВ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ (НА ОСНОВІ УСНИХ СВДЧЕНЬ)

Мета дослідження – на основі методу усної історії з'ясувати особливості діяльності капеланів євангельських церков під час війни в Україні. **Методологія дослідження** передбачає застосування принципу верифікації, методології застосування методу усної історії, загальнонаукових методів. **Наукова новизна** полягає у тому, що уперше на основі усних спогадів відображена діяльність капеланів євангельських церков під час російсько-української війни. **Висновки.** З початком повномасштабного вторгнення в Україну діяльність капеланів стала гостро необхідною для забезпечення духовних потреб військових. Детальний аналіз структурованого тематичного інтерв'ю зі служителем Василем Морозом засвідчив, що основними завданнями діяльності капеланів євангельських церков під час війни в Україні є душпастирська опіка над військовослужбовцями. Капелани на передовій є часто єдиною духовною і психологічною підтримкою для військових, які постійно перебувають в екстремальних умовах, віддалені від близьких та рідних. Основними способами підтримки військовослужбовців є молитва та живе спілкування. Капеланська місія тісно поєднана з волонтерською. Напрями регулярних поїздок душпастирів у 2022–2023 рр. були Херсон, Бахмут, Авдіївка, Кремінна, Запоріжжя. Служіння капеланів часто пов'язане з труднощами та небезпеками. Інформація, отримана на основі інтерв'ю, підтверджує однозначно позитивне ставлення бійців до капеланів, розкриває психологічні проблеми, потреби, переживання та ціннісні переконання військовослужбовців.

Ключові слова: капелани, євангельські церкви, російсько-українська війна, метод усної історії.

Svitlana BILA

PhD (History), Associate Professor, Department of World History and Special Historical Disciplines, Drohobych Ivan Franko State

Pedagogical University, 24, Ivan Franko Str., Drohobych, Ukraine, postal code 82100 (bilasvitlana24@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9506-2789>

Roksolana ALTUNINA

first (bachelor) level of higher education, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24, Ivan Franko Str., Drohobych, Ukraine, postal code 82100 (rosyaaltunina@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-0678-8823>

Iryna NEGURA

Master (History), Senior Laboratory Assistant, Department of World History and Special Historical Disciplines, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24, Ivan Franko Str., Drohobych, Ukraine, postal code 82100 (negura.ira@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-6175-7668>

To cite this article: Bila, S., Altunina, R., & Negura, I. (2023). Diiialnist yevanhelskykh kapelaniv pid chas rosiisko-ukrainskoi viiny (na osnovi usnykh svidchen) [Activities of evangelical chaplains during the Russian-Ukrainian war (based on oral testimonies)]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobytskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia Istoriiia – Problems of Humanities. History Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 13/55, 11–25.* doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.13/55.283083> [in Ukrainian].

**ACTIVITIES OF EVANGELICAL CHAPLAINS
DURING THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR (BASED ON
ORAL TESTIMONIES)**

Summary. Abstract. *The purpose of the research is to find out the peculiarities of chaplains' activities in evangelical churches during the war in Ukraine, based on the oral history method. The research*

methodology involves the application of the principle of verification, the methodology of applying the oral history method, and general scientific methods. **The scientific novelty** lies in the fact that for the first time, the activity of chaplains of evangelical churches during the Russian-Ukrainian war is reflected based on oral memories. **Conclusions.** With the beginning of a full-scale invasion of Ukraine, the activity of chaplains became urgently necessary to provide for the spiritual needs of the military. A detailed analysis of a structured thematic interview with minister Vasyl Moroz testified that the main tasks of the chaplains of evangelical churches during the war in Ukraine were the pastoral care of military personnel. Chaplains on the front line are often the only spiritual and psychological support for military personnel constantly in extreme conditions, far from relatives and friends. The main ways of supporting servicemen are prayer and live communication. The chaplaincy mission is closely connected with the volunteer mission. The destinations of regular trips of pastors in 2022-2023 were Kherson, Bakhmut, Avdiivka, Kreminna, and Zaporizhzhia. The Ministry of Chaplains is often associated with difficulties and dangers. The information obtained based on interviews confirms the unequivocally positive attitude of soldiers towards chaplains and reveals the psychological problems, needs, experiences and value beliefs of servicemen.

Key words: chaplains, evangelical churches, Russian-Ukrainian war, oral history method.

Постановка проблеми. Капелани відіграють дуже важливу функцію у нашому суспільстві. З початком повномасштабного вторгнення Росії в Україну у 2022 р., інститут капеланства набув особливого значення. Діяльність капеланів стала гостро необхідною для забезпечення духовних потреб військових.

В Україні військове капеланство діяло ще під час Першої світової війни, коли військові відділи різних релігійних конфесій відправляли священників на фронт для підтримки і задоволення духовних проблем військовослужбовців (Лозинський, 2017). У сучасних умовах військове капеланство в Україні складається з представників різних конфесій, які працюють на фронті та в тилу, допомагаючи у подоланні проблем, пов'язаних з духовністю та психологією. Вони надають підтримку і допомогу військовим під

час важких моментів, які можуть виникати на передовій та у прифронтовій зоні.

Вивчення діяльності капеланів під час війни в Україні є важливим з декількох причин. По-перше, такі дослідження можуть допомогти краще зрозуміти роль капеланів у підтримці військовослужбовців на передовій, розкрити, які конкретні послуги та підтримка їм найбільш потрібні під час бойових дій, а також, як капелани можуть впливати на їхній психологічний стан.

По-друге, дослідження капеланської діяльності може допомогти вдосконалити систему духовної підтримки військовослужбовців, які опинились в тилу, після перебування на лікуванні у госпіталях чи у реабілітаційних центрах. На основі цілої низки досліджень можна розробити певні рекомендації для роботи капеланів з такими військовими.

По-третє, дослідження капеланської діяльності дасть змогу зрозуміти, як капелани різних конфесій і національностей співпрацюють разом, підтримуючи один одного і забезпечуючи духовні потреби різних груп військовослужбовців.

Аналіз досліджень. Особливості служіння капеланів під час військової агресії проти України відображені у наукових публікаціях. Так, зокрема, генезу нормативно-правової основи діяльності військових капеланів висвітлено у статті М. Романюка та М. Долганової (Романюк & Долганова, 2022). Автори наголошують, що певним проривом у законодавчій базі стало ухвалення 30 листопада 2021 р. закону «Про службу військового капеланства», що уможливило «визначити правовий статус військових капеланів у лавах ЗСУ, надало можливість забезпечити належний соціальний захист військових настоятелів, сприяло подальшому розвитку капеланської служби у ЗСУ» (Романюк & Долганова, 2022, с. 1273).

Становлення інституту капеланства висвітлено у розвідці В. Хоміцького (Хоміцький, 2022). Автор акцентує, що духовно-моральний стан українських воїнів завжди був у центрі уваги служителів церкви. Однак з 2014 р. налагодилася тісна співпраця військових зі священнослужителями, більшість з яких розпочали свою діяльність як волонтери, а згодом продовжили її як капелани (Хоміцький, 2022, с. 691).

Доцільно наголосити, що на сьогодні є певні напрацювання у плані висвітлення подій російсько-української війни за допомогою

методу усної історії. Зокрема, А. Кілар охарактеризувала особливості застосування методики усної історії для вивчення російсько-української війни (Кілар, 2018, с. 100–104). Дослідниця наголошує, що свідчення очевидців для розуміння сучасних подій стають одним із найважливіших видів джерел (Кілар, 2018, с. 100). Авторка також ділиться досвідом проведення такої роботи під час реалізації проекту «Університет і війна», під час якого зібрано й опубліковано матеріали про учасників війни та полеглих за Україну військових, які були пов'язані з Львівським національним університетом імені Івана Франка (Кілар, 2018, с. 101). Дослідниця наводить орієнтовний перелік запитань для інтерв'ю з учасниками бойових дій на сході України (Кілар, 2018, с. 102).

Методика проведення інтерв'ю з учасником бойових дій на сході України наведена у посібнику львівських науковців, які акцентують на важливості збору спогадів учасників російсько-української війни, критеріїв вибору оповідачів, дотримання певних норм і правил підготовки та проведення інтерв'ю (Боднар, Качмар & Лукачук, 2017, с. 46–47). Науковці також подають перелік запитань для поглибленого інтерв'ю про участь в Антитерористичній операції на сході України (березень 2014 р. – лютий 2017 р.) (Боднар, Качмар & Лукачук, 2017, с. 48–50).

На сучасному етапі видаються також спогади учасників російсько-української війни. Зокрема, доцільно вказати випуски збірника «Усна історія російсько-української війни», виданого Українським інститутом національної пам'яті у співпраці з історичним факультетом Запорізького національного університету (Мороко, 2015; Васильчук & Мороко, 2016; Мільчев & Мороко, 2017), книгу співробітниці Українського інституту національної пам'яті Наталки Позняк-Хоменко «Волонтери: сила небайдужих» (Позняк-Хоменко, 2020), в якій авторка збрала інтерв'ю відомих волонтерів України, а також книгу «Капелани. На службі Богу і Україні», в якій зібрано спогади 13 капеланів різних конфесій (Ковтунович & Привалко, 2019). У травні 2022 р. група дослідників-волонтерів із різних наукових установ України започаткували усноісторичний проєкт «Гуманітарні аспекти російсько-української війни 2014–2022 рр.: історико-культурні візії та сучасні стратегії виживання» (Повсякдення російсько-української війни, 2022, с. 174).

Мета нашого дослідження – за допомогою методу усної історії, зокрема інтерв'ю, з'ясувати особливості діяльності капеланів євангельських церков під час війни в Україні.

Виклад основного матеріалу. Серед українських капеланів є представники різних конфесій: православної, греко-католицької, римо-католицької та протестантських церков. Для дослідження ролі євангельських капеланів в умовах повномасштабної російсько-української війни ми обрали метод усної історії, а саме тематичне напівструктуроване інтерв'ю, яке може вважатися первинним історичним джерелом (Пастушенко, 2019, с. 7–8; Кісь, 2007, с. 13–14).

На основі зібраної інформації під час проведення тематичного напівструктурованого інтерв'ю з капеланом Василем Морозом, служителем церкви «Добра новина» м. Стебник, записаного 12.04.2023 р., ми з'ясували, що військове євангельське капеланство в Україні розвинулося з 2014 р. з початком вторгнення Росії, коли служителі євангельських церков взяли на себе роль душпастирів і психологів у прифронтовій та зоні бойових дій. *«Ми розпочали відвідування військових і людей, які живуть у прифронтових містах і селах, ще з 2014 року. На Різдво ми проводили благочинну акцію «Подаруй Різдво сходу України». Ми тут колядували, збирали гроші і всяку допомогу, вантажили бус і з групою молоді їздили туди [в Донецьку область]. Несли військовим і людям добру новину про народження Спасителя і везли ту допомогу, яку ми зібрали. Підтримували людей, як могли: і словом, і молитвою, а найперше – добрими справами»* (Інтерв'ю, 2023).

Незважаючи на те, що служіння капелана часто асоціюється лише з військовими, з інтерв'ю ми дізнались, що, крім військових, є інші види капеланів: медичні, тюремні, муніципальні та ін., які спеціально готуються для роботи з людьми у різних сферах. Респондент наголосив, що капеланом може бути служитель, якому євангельська церква надала право для служіння людям поза межами церкви. *«Капелан – це священнослужитель, який звершує священну дію за межами церкви, саме там, де люди знаходяться в біді, де є загроза життю чи здоров'ю, або в ситуаціях з психологічним навантаженням для людей. Добре, коли в такій життєвій ситуації є священнослужителі, які будуть підбадьорювати, які будуть молитися, які будуть душеопікунами для цих людей... Є капелани*

лікарняні, муніципальні, тюремні... Я, до речі, муніципальний капелан – це капелан, який працює в місті: і з владою міста, і зі всіма людьми, які живуть у місті» (Інтерв'ю, 2023).

Для того, щоб стати військовим капеланом, потрібно не лише бути готовим служити, але й здобути відповідну освіту та мати душпастирську практику. Євангельські капелани в Україні проходять навчання у спеціальних капеланських школах, які організовує громадська організація «Українське капеланство». Василь Мороз зауважив, що «у 2019 році, коли я зрозумів, що хочу бути капеланом, який служить людям як цивільним, так і військовим, вирішив пройти навчання у школі капеланів у Львові» (Інтерв'ю, 2023).

Основними завданнями військового капелана є душпастирська опіка над військовослужбовцями та їх сім'ями; проведення богослужінь та молитов, різних заходів, обрядів відповідно до потреб, забезпечення духовною літературою, підтримка патріотичного почуття та бойового духу. Як зазначив п. Василь, «загалом служіння капелана – це більше слухати і менше говорити. Більше слухати, розуміти людей, співчувати людям... Молитва – це обов'язково, коротке наставлення і молитва. І, звісно, підтримуємо з ними контакти, спілкуємось з ними, телефонуємо... В церкві у нас кожний день звершується молитва зранку і ввечері за Україну і окремо за військових на передовій» (Інтерв'ю, 2023).

Респондент наголосив, що діяльність євангельських капеланів дуже тісно пов'язана з волонтерством. З 2014 р., а особливо з початком повномасштабної війни в Україні, важливими завданнями євангельських капеланів є забезпечення військових на передовій і цивільних у прифронтових зонах продуктами, одягом, медикаментами і засобами першої необхідності. Однак капелан допомагає військовослужбовцям не лише у задоволенні матеріальних потреб, а й переносити всі болі війни та спрямовує їх шукати порятунку у близьких стосунках з Богом, наставляючи їх у вірі та навчаючи молитися. Вже з перших днів війни капелани взяли на себе роль душпастирів і психологів у прифронтовій та зоні бойових дій. «Зараз, особливо в цей рік повномасштабного вторгнення, привозиться допомога, їжа, одяг, ліки, генератори й інші засоби існування. Навіть і зараз допомагаємо військовим фінансово, зокрема збираємо гроші для придбання автомобіля на

передову... Є волонтери, які привозять допомогу. Вони привезли і поїхали. У нас ще інше завдання: ми, привозячи допомогу, несемо слово Боже, надаємо поміч духовно і душевно. Ми роздаємо Євангелії, Біблії, молимося за людей, молимося за військових, спілкуємося із ними, проводимо богослужіння. Намагаємося їх підтримувати не лише матеріально (хоча це теж важливо), але духовний і душевний стан військових, які опинилися далеко від родин, від звичних обставин; у ситуаціях, повних небезпек, часто не готові сприймати ту реальність, яку вони бачать щодня, не готових приймати загибель своїх побратимів, друзів, рідних...» (Інтерв'ю, 2023).

Більшість військових капеланів євангельських церков – це волонтери, які добровільно їдуть у зони бойових дій, щоб служити військовим. Хоча після прийняття в Україні закону про капеланство, у військових підрозділах є штатні посади капеланів, Василь Мороз зазначив, що він є «капелан-волонтер, тобто той, хто приїхав, побув якийсь час, надав допомогу, поспілкувався, помолвився і повернувся. Короткотривалі такі поїздки. А є вже штатні капелани, які отримують зарплату і звершують свою священницьку діяльність повноцінно. Ці капелани безпосередньо живуть з військовими на передовій, постійно проводять з ними час» (Інтерв'ю, 2023).

З інтерв'ю з п. Василем ми також довідалися, що євангельські капелани працюють у різних «гарячих точках»: Бахмут, Херсон, Кременінна, Авдіївка, Запоріжжя. «Були в Херсоні, село Дучани. Ми там мали зустрічі із місцевим населенням і з військовими. Зараз на схід їздимо – це, в основному, бахмутський напрямок. Так склалося, що коли ще було АТО, на Різдво ми все їздили в Донецьку область, яка зараз, на жаль, окупована, і в Бахмут заїжджали, дітей з інвалідністю відвідували. Тому так і зараз в цей напрямок більше їздимо. Стараємося шукати і працювати там, де є потреба. І, звісно, коли є бажання і є що дати, то Бог скеровує і приводить до тих людей, яким потрібно допомогти, і військовим, і цивільним» (Інтерв'ю, 2023).

Важливо зазначити, що служіння капелана (навіть капелана-волонтера) часто пов'язано з небезпекою для життя і здоров'я. Респондент розповів про складні і небезпечні ситуації, що виникали на територіях, де вони перебували. «Буває дорога пов'язана з

трудоноцями: ламається транспорт, аварії, обстріли... Ми один раз їхали, було чотири аварії, тому що було слизько. Але Бог зберіг! ...Одного разу коли ми їхали, поламалась машина. Ми мали до обіду бути в Дучанах, а поїхали після обіду, бо мусили полагодити машину. І коли приїхали, то військові нам сказали: «Добре, що вас не було, бо тут були дуже сильні обстріли, було дуже важко». І ми зрозуміли, що нічого не стається просто так, що все треба довіряти Богу. І, в дійсності, Бог беріг: були прильоти, обстріли, але нас не зачепило. Або бувало, що ми приїжджали і переставали обстріли, приходив зразу такий спокій і мир» (Інтерв'ю, 2023).

І військові, і цивільні охоче приймають капеланську допомогу. *«Велика радість для наших бійців, коли ми приїжджаємо. Просто обійняти, просто сказали добре слово, сказати, що ми за вас молимося, – це велика підтримка для них. Вони [бійці] моляться дуже щиро, ревно, і просять про молитву. Звісно, і прості люди дуже, дуже вдячні, коли ми їх відвідуємо...*

Один сказав, що ми «безумні капелани», бо сюди ніхто не заїжджає, просто ніхто... А ми заради Христа «безумні». Бог приходиться до людей і в цьому велике благословіння, що ми можемо брати участь, що ми можемо служити людям» (Інтерв'ю, 2023).

З інформації, отриманої на основі інтерв'ю, можна довідатися і про емоції, переживання, цінності військових. Як підкреслив Василь Мороз, *«на війні зовсім інші цінності у людей, дуже цінуються поняття дружби, взаємодопомоги. Бійці дуже відчують і реагують, коли є щирість, доброта, підтримка. Це для них цінно. І дуже болісно реагують, коли бачать якусь несправедливість, нещире, корисливе відношення або це щось таке... Це їх дуже ранив...» (Інтерв'ю, 2023).* Тому капелани на передовій часто є єдиною психологічною підтримкою, кому військові можуть відкрити своє серце, вилити наболіле, поділитись своїми роздумами, переживаннями та емоціями. *«Чи відкриваються? Так, звісно, вони раді, що є той, хто може їх вислухати, підтримати, наставити, розказують свої проблеми, переживання, потреби...» (Інтерв'ю, 2023).*

Завдяки праці євангельських капеланів збільшується кількість солдат, які звертаються до Бога у молитві, уникають поранень і виживають. *«Ось, наприклад, за тих військових, що ми молимося поіменно, які є в наших молитовних списках, на сьогодні, дякуючи*

Богові, всі вони живі, Бог їх рятує. Так що є сила в молитві! Не обезцінюймо молитву: треба молитися, і Бог відповідає на молитву. Бог береже їх! Був такий випадок з Володею нашим братом на передовій: він був на бойовому завданні на виїзді і була загроза для його життя. На жаль, більшість його побратимів були вбиті або поранені, і сам він отримав легке поранення, але Бог зберіг його і в тій ситуації. Не дав потрапити ні в полон, ні загинути. У ще складнішій ситуації опинились були двоє інших наших знайомих військових. Хлопці потім розказували нам, як виходили з оточення (двоє з них були трьохсоті: один мав перебите бедро, а другий – перелом хребта). Ми на той час нічого про них не знали, але молились... Чотири дні вони не спали, чотири дні воювали з ворогом і потім їм вдалося вийти з оточення! Уявіть собі, з поламаним хребтом! Це Божя слава! Вони розуміють, що своїми силами, своєю мудрістю, вони б звідти не вибрались, і вони кажуть, що це допоміг нам Господь» (Інтерв'ю, 2023).

Респондент зазначив, що капелани між собою підтримують тісний зв'язок, допомагаючи один одному і співпрацюючи з різними військовими підрозділами. *«Ми спілкуємось між капеланами, контактуємо, вони розказують свої проблеми, ми підтримуємо один одного... Постійно спілкуємось з тими військовими, з якими вже маємо контакти, яких ми вже відвідували» (Інтерв'ю, 2023).*

Висновки. З початком повномасштабного вторгнення в Україну діяльність капеланів стала гостро необхідною для забезпечення духовних потреб військових.

Детальний аналіз структурованого тематичного інтерв'ю зі служителем Василем Морозом засвідчив, що основними завданнями діяльності капеланів євангельських церков під час війни в Україні є душпастирська опіка над військовослужбовцями. Капелани на передовій є часто єдиною духовною і психологічною підтримкою для військових, які перебувають постійно в екстремальних умовах, віддалені від близьких та рідних. Основними способами підтримки військовослужбовців є молитва та живе спілкування.

Капеланська місія тісно поєднана з волонтерською. Напрями регулярних поїздок душпастирів у 2022–2023 рр. були Херсон, Бахмут, Авдіївка, Кремінна, Запоріжжя. Служіння капеланів часто пов'язане з труднощами та небезпеками.

Інформація, отримана на основі інтерв'ю, підтверджує однозначно позитивне ставлення бійців до капеланів, розкриває психологічні проблеми, потреби, переживання та ціннісні переконання військовослужбовців.

Перспективними напрямками подальших досліджень може бути вивчення досвіду діяльності капеланів інших конфесій, їх взаємодії та співпраці; узагальнення практичного досвіду душпастирської діяльності капеланів і вироблення на їх основі рекомендацій щодо діяльності з військовими на передовій і в тилу.

Джерела та література

- Боднар, Г., Качмар, В., Лукачук, О.** (Упорядн.) (2017). *Навчальні матеріали до запису поглиблених інтерв'ю в рамках виконання науково-дослідного завдання з курсу «Історія України другої половини ХХ – початку ХХІ століття»*. Львів.
- Васильчук, Г., Мороко, В. & ін.** (Ред.) (2016). *Усна історія російсько-української війни (2014–2016 роки)* (вип. 2). Київ : К.І.С.
- Інтерв'ю з капеланом Василем Морозом, проведене Роксоланою Алтуніною 12.04.2023 р. у м. Стебнику. (2023). *Приватний архів Роксолани Алтуніної у м. Борислав*.
- Кілар, А. Ю.** (2018). Методика усної історії: теорія та практика (на прикладі інтерв'ю з учасниками російсько-української війни). *Усна історія: теорія, метод, джерело: матеріали VI Міжнарод. наук.-практ. конф.* 24–26 жовт. 2018 р. (с. 100–104). Вінниця.
- Кісь, О.** (2007). Усна історія: становлення, проблематика, методологічні засади. *Україна модерна*, 11, 7–21.
- Ковтунович, Т. & Привалко, Т.** (Упорядн.) (2019). *Капелани. На службі Богу і Україні*. Київ: ФОП Гончарук А.Б.
- Лозинський, А.** (2017). Військове духовенство в роки Першої світової війни. *Українознавство*, 1–2 (62–63), 91–93.
- Мільчев, В. & Мороко, В.** (Ред.) (2017). *Усна історія російсько-української війни (2014–2016 роки)* (вип. 3). Київ: К.І.С.
- Мороко, В.** (Ред.) (2015). *Усна історія російсько-української війни (2014–2015 роки)* (вип. 1). Київ: К.І.С.
- Пастушенко, Т.В.** (2019). Усна історія як науковий напрямок та методика використання в навчальному процесі. *Усна історія: проблеми та перспективи використання наративних джерел в історичних наукових дослідженнях: Збірник матеріалів семінару методистів, керівників наукових відділень суспільно-гуманітарного профілю МАН України* (с. 4–11). Київ.

- Повсякдення російсько-української війни: усна історія (2022). *Український історичний журнал*, 4, 174–175.
- Позняк-Хоменко, Н.** (Упорядн.) (2020). *Волонтери: сила небайдужих*. Тернопіль: Джура.
- Романюк, М.В., Долганова, М.В.** (2022). Розвиток нормативно-правової бази служби військових капеланів України. *The Russian-Ukrainian war (2014–2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects : Scientific monograph* (с. 1268–1273). Riga, Latvia: Baltija Publishing.
- Хоміцький, В.Р.** (2022). Інститут капеланства в збройних силах України в період 2014–2022 рр. *The Russian-Ukrainian war (2014–2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects: Scientific monograph* (с. 690–695). Riga, Latvia: Baltija Publishing. doi: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-223-4-83>

References

- Bodnar, H., Kachmar, V., Lukachuk, O.** (Uporiadn.) (2017). *Navchalni materialy do zapysu pohlyblyenykh interv'iu v ramkakh vykonannia naukovo-doslidnoho zavdannia z kursu «Istoriia Ukrainy druhoi polovyny XX – pochatku XXI stolittia» [Educational materials for recording in-depth interviews as part of the scientific research assignment from the course «History of Ukraine of the second half of the 20th - beginning of the 21st century»]*. Lviv [in Ukrainian].
- Vasylchuk, H., Moroko, V. & in.** (Red.) (2016). *Usna istoriia rosiisko-ukrainskoi viiny (2014–2016 roky) [Oral history of the Russian-Ukrainian war (2014–2016)]* (vyp. 2). Kyiv : K.I.S. [in Ukrainian].
- Interviu z kapelanom Vasylem Morozom, provedene Roksolanoiou Altuninoiu 12.04.2023 r. u m. Stebnyku [Interview with chaplain Vasyl Moroz, conducted by Roksolana Altunina on April 12, 2023 in Stebnik]. (2023). *Pryvatnyi arkhiv Roksolany Altuninoi u m. Boryslav / Private archive of Roksolana Altunina in Boryslav* [in Ukrainian].
- Kilar, A. Yu.** (2018). *Metodyka usnoi istorii: teoriia ta praktyka (na prykladi interv'iu z uchasnykamy rosiisko-ukrainskoi viiny) [Methodology of oral history: theory and practice (on the example of interviews with participants in the Russian-Ukrainian war).]*. *Usna istoriia: teoriia, metod, dzherelo / Oral history: theory, method, source: materialy VI Mizhnar. nauk.-prakt. konf. 24–26 zhovt. 2018 r.* (s. 100–104) Vynnytsia [in Ukrainian].
- Kis, O.** (2007). *Usna istoriia: stanovlennia, problematyka, metodolohichni zasady [Oral history: formation, problems, methodological*

- principles]. *Ukraina moderna / Ukraine is modern*, 11, S. 7–21 [in Ukrainian].
- Kovtunovych, T., Pryvalko, T.** (Uporiadn.) (2019). *Kapelany. Na sluzhbi Bohu i Ukraini [Chaplains In the service of God and Ukraine]*. Kyiv: FOP Honcharuk A.B. [in Ukrainian].
- Lozynskiy, A.** (2017). Viiskove dukhovenstvo v roky Pershoi svitovoi viiny [Military clergy during the First World War]. *Ukrainoznavstvo / Ukrainian studies*, 1-2 (62-63), S. 91-93 [in Ukrainian].
- Milchev, V., Moroko, V.** (Red.) (2017). *Usna istoriia rosiisko-ukrainskoi viiny (2014–2016 roky) [Oral history of the Russian-Ukrainian war (2014–2016)]* (vyp. 3). Kyiv : K.I.S. [in Ukrainian].
- Moroko, V.** (Red.) (2015). *Usna istoriia rosiisko-ukrainskoi viiny (2014–2015 roky) [Oral history of the Russian-Ukrainian war (2014–2015)]* (vyp. 1). Kyiv: K.I.S. [in Ukrainian].
- Pastushenko, T. V.** (2019). Usna istoriia yak naukovyi napriamok ta metodyka vykorystannia v navchalnomu protsesi [Oral history as a scientific direction and method of use in the educational process]. *Usna istoriia: problemy ta perspektyvy vykorystannia naratyvnykh dzherel v istorychnykh naukovykh doslidzhenniakh / Oral history: problems and prospects of using narrative sources in historical scientific research: Zbirnyk materialiv seminaru metodystiv, kerivnykiv naukovykh viddilen suspilno-humanitarnoho profilu MAN Ukrainy* (s. 4–11). Kyiv [in Ukrainian].
- Povsiakdennia rosiisko-ukrainskoi viiny: usna istoriia [Everyday life of the Russian-Ukrainian war: an oral history] (2022). *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal / Ukrainian historical journal*, 4, 174–175 [in Ukrainian].
- Pozniak-Khomenko, N.** (Uporiadn.) (2020). *Volontery: syla neбайдужykh [Volunteers: the power of those who care]*. Ternopil: Dzhura [in Ukrainian].
- Romaniuk, M. V., Dolhanova, M. V.** (2022). Rozvytok normatyvno-pravovoi bazy sluzhby viiskovykh kapelaniv Ukrainy [Development of the legal framework of the service of military chaplains of Ukraine]. *The Russian-Ukrainian war (2014–2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects : Scientific monograph* (s. 1268–1273). Riga, Latvia: Baltija Publishing. doi: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-223-4-159> [in Ukrainian].
- Khomitskyi, V. R.** (2022). Instytut kapelanstva v zbroinykh sylakh Ukrainy v period 2014–2022 rr. [The Institute of Chaplaincy in the Armed Forces of Ukraine in the period 2014–2022]. *The Russian-Ukrainian*

war (2014–2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects: Scientific monograph (s. 690–695). Riga, Latvia: Baltija Publishing. doi: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-223-4-83> [in Ukrainian].

*Стаття надійшла до редакції 16.03.2023 р.
Стаття рекомендована до друку 17.04.2023 р..*